

УДК 7.01+7.03

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.19>**В. І. Фуркало**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4707-6788>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальних і правових дисциплін

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

В. С. ФуркалоORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0502-3207>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальних і правових дисциплін

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Основним складником людського життя й культури є мистецтво. Роль мистецтва в житті людського суспільства привертала увагу філософів упродовж усіх часів. З XIX–XX ст. зарубіжні філософи будували власні моделі щодо класичного й сучасного мистецтва. Однак важливо зазначити, що філософія мистецтва виникла в інший період, на відміну від філософії загалом. Її зародження відбувалося в епоху Відродження, вона зумовлена Новим часом. А на межі XIX–XX ст. філософія мистецтва стала самостійною філософською дисципліною.

Отже, філософія мистецтва розглядається як складова частина сучасного філософського знання про естетичний вимір людського буття, що виражається в мистецтві та є специфічною навчальною дисципліною в системі наук про мистецтво. Саме філософія мистецтва вивчає основні процеси створення і сприйняття творів мистецтва. Головним питанням філософії мистецтва є розгляд основних аспектів мистецтва в реальності (дійсності). У процесі аналізу поняття «дійсність» необхідно зазначити, що з позиції філософії вона характеризується як об'єктивна дійсність, яка здійснює відповідні можливості на історичному рівні. Тобто йдеться про те, що поняття «дійсність» є об'єктивною реальністю в її чіткому визначенні й різноманітності. Необхідно зауважити, що художники та інші вчені функціонують у реальності, водночас вона певною мірою залежить від них. Дослідник, який виконує будь-яку роль (наприклад, естета, критика, культуролога, філософа), бере участь у відношенні мистецтва до реальності, додає в це відношення себе. З іншого боку, витвір мистецтва є предметною духовністю. У філософських джерелах представлено традиційне трактування поняття «мистецтво», яке описується як процес мислення в художніх образах. При цьому художник, відображаючи дійсність (реальність), мислить на образно-емоційному рівні, що реалізується у ви-

гляді аналізу та поєднання образів на основі їх емоційного переживання, а отриманий результат його творчості включає в себе образно-емоційний початок, викликаючи в публіки схожі емоції та переживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу статті становить наукове дослідження вітчизняної вченої Є. Дніпровської, яка розглядала аналітичну естетику та її зв'язок із постмодернізмом [1]. Дослідниця О. Оленіна здійснює аналіз американської філософії мистецтва в межах вивчення сучасних теоретичних і методологічних підходів до визначення феномену мистецтва [5]. Натомість Х. Кутіліна досліджувала перспективізм у сучасній філософії мистецтва [3, с. 30].

Серед зарубіжних учених-теоретиків мистецтва необхідно виділити А. Іноземцеву, яка займалася вивченням передумов зародження інституціональної теорії, введеної Дж. Дікі [2]. Своєю чергою Г. Дзямські здійснює аналіз періодизації художнього процесу на основі положень А. Данто [7].

Проте необхідно зазначити, що жодний із вчених не приділяв увагу визначенню основних перспектив розвитку філософії мистецтва, що й зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – визначити основні перспективи розвитку філософії мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетичне відношення до реальності, що присутня в усіх видах людської діяльності, є предметом самостійного розвитку. Саме мистецтво, яке належить до особливого виду людської діяльності, де естетичне включається в художнє, включає зміст, спосіб, мету. Тобто мистецтво розглядається як професійна сфера діяльності, у якій естетична свідомість із супровідного компонента трансформується в головну мету. Крім того, визначено, що естетична свідомість у мистецтві є ключовою.

Мистецтво є тим засобом, що сприяє самовираженню людини, а отже, є предметом мистецтва у

відносинах індивіда й навколишнього світу, а також власне людини на психологічному, соціальному, моральному та побутовому рівнях. Мистецтво бере до уваги людину у всій її цілості та враховує найглибші й поки що не відомі науці аспекти неповторного феномену у світі, яким є людина.

Мистецтво орієнтоване не лише на вивчення сутності речей, на осягнення загального та закономірного в них, а й на створення художніх образів. Важливим для справжнього мистецтва є тонке психологічне зображення характеру особистості та зображення особистісних взаємин на основі правдивої життєвої реальності, внутрішнього світу індивідів, який розкривається через ці взаємини.

Перш ніж запропонувати основні напрями розвитку філософії мистецтва, вважаємо за доцільне проаналізувати історію її розвитку. Отже, першим філософом, який проявив зацікавленість до питання про значення мистецтва в культурі, був І. Кант. У праці «Критика здатності судження» філософ трактував мистецтво як творення через свободу. Крім того, мистецтво, на його думку, може бути механічним та естетичним, яке своєю чергою має такі підвиди: приємне та витончене [4].

Натомість Ф. Шиллер зазначав, що людина мистецтва є ідеальною особистістю в тому, що у процесі перетворення, опредмечування власного духовного світу в зовнішній може знайти себе як цілісність. Цей учений підкреслював, що у процесі історичного розвитку людина втрачає свою цілісність, проте за допомогою мистецтва повертає її. Крім того, продовженням історії природи в її вищій потенції є історія людства, де мистецтво є вищою формою культури, відображає можливості природи та індивіда повністю.

Однак важливо приділити увагу науковим поглядам німецького філософа Ф. Шеллінга, який більш детально та структуровано вивчав особливості мистецтва, основний акцент робив спочатку на «філософії природи», а вже пізніше він запропонував та аналізував «філософію мистецтва», яка була його першою спробою сформулювати систему термінів з огляду на історичний розвиток мистецтва. Цей філософ визначив, що ключовим поняттям мистецтва є символ [6, с. 45].

Також вагомий внесок у визначення поняття мистецтва в історії філософської думки зробив філософ Г. Гегель, який охарактеризував мистецтво щодо діяльної суті людини, а сама його природа мистецтва вичерпується пізнавальними характеристиками.

Основою для значних змін у всіх сферах культури стало ХХ ст., що характеризується існуванням у сучасній філософії мистецтва ідей ХVIII ст. та їх неадекватність стосовно мистецтва нашого часу. У мистецтві почала поетапно здійснюватися відмова від вираження й створення прекрасного. Однак позитивним у цей період було перенесен-

ня вже відомих принципів мистецтва в нові прикладні заняття. Саме із цього часу відбувається розвиток декоративно-прикладних мистецтв, які спрямовані на новітні досягнення техніки. Отже, зміни, які відбулися у ХХ ст., вплинули на традиційне художнє вираження насамперед у сфері візуальних мистецтв.

Крім того, важливо приділити увагу концепціям авангарду й декадансу, які є суперечливими та постійно змінними, а в самосвідомості художників і критичних поглядах є перехідними та спрямовуються на перегляд цінностей культури й мистецтва.

Так, наприклад, декаданс характеризується високими вимогами в естетиці, нервовою витонченістю, екзальтацією індивідуалізму й песимізму. А мотиви декадансу значно вплинули на символізм у поезії. Декаданс за своєю природою є складним і неоднозначним процесом, що поєднує філософсько-естетичні та літературно-художні ознаки, які не завжди можна відділити одну від одної.

У процесі аналізу філософії мистецтва авангарду необхідно зауважити, що саме у ХХ ст. він набув цінного феномену художньої культури, який включав дедалі важливіші або менш важливі сторони і явища якісно нового перехідного періоду.

До основних і схожих властивостей значної кількості авангардних феноменів належать такі: їх експериментальний характер, який є усвідомленим; революційно-руйнівний пафос щодо традиційного мистецтва та традиційних цінностей культури; різкий протест проти всього, що уявлялося їх творцям та учасникам; велике бажання до створення нового у всьому.

Основна стратегія авангарду базується на переконанні в тому, що світ сам по собі є хаотичним; проте якщо й простежується певна структурованість, то лише за допомогою впливу мистецтва, яке допомагає організувати світ. Саме авангард вплинув на знищення естетичних норм і принципів, сприяв відкриттю нових можливостей у сфері мистецтва, дав змогу відкрити шлях до переходу художньої культури в нову якість.

Наступним етапом є модерн. Цей термін ввів Ю. Хабермас, він трактував його як цілу історичну епоху, що має назву Нового часу. Філософія сучасного мистецтва та модерн тісно пов'язані між собою.

Філософи-модерністи неодноразово переносилися з простору академічної філософії в інший простір, із заборонами «свободи» мистецтва [4, с. 56].

Багатомірну проблему модерну розглядав французький учений Ш. Бодлер. Саме він запропонував раціональну й історичну теорію прекрасного.

Схожої думки дотримується німецький філософ Г. Гегель, який зазначав, що роль мистецтва виявляється у прояві духу народу і часу та що людина в будь-якій діяльності є «сином свого часу».

Отже, в епоху модерну відбувається розрив зв'язків між мистецтвом, суб'єктом і соціальною реальністю. Це свідчить про те, що мистецтво стає життям. Основним досягненням зазначеного періоду перед культурою є те, що в її межах виникла філософія мистецтва як наука.

Таким чином, з огляду на аналіз розвитку філософії мистецтва можемо констатувати, що весь період характеризувався складним і неоднозначним процесом переходу з класичної філософської позиції до антропологічного та культурологічного рівня. Саме ХХ ст. істотно збагатило людство новими культурними формами та явищами в мистецтві. Тому актуальним стає питання визначення феномену естетичного, мистецького та їх значення у філософсько-антропологічному вимірі. У контексті християнської філософії ХХ ст. модернізованого та інколи неповторного звучання набувають естетичні ідеї, тобто насамперед персоналістське й неотомістське орієнтування на індивіда. Розуміння мистецтва відображене в неотомізмі та релігійному персоналізмі, воно характеризується тим, що особистість є центром переорієнтації об'єктивного Всесвіту. У зв'язку із цим перспективним напрямом розвитку філософії мистецтва є розкриття естетичного потенціалу зазначених філософських напрямів, а саме персоналістського та неотомістського, а також побудова модернізованої, цілісної філософії мистецтва.

Сьогодні людство перебуває в постійному пошуку свого майбутнього та розмірковуванні над власним життям. При цьому необхідно зазначити, що оптимістичних позицій стає менше. Крім того, нині можемо простежувати втрату людських цінностей, традицій.

Саме неотомісти та персоналісти надають діяльності людини естетично-поетичного характеру, що є цінним для знаходження універсальних загальнолюдських цінностей.

Головною ідеєю неотомістської філософії є орієнтованість на індивіда, що включає в себе такі добродієвності, як інтелектуальні, моральні та теологічні. Однак усі вони зобов'язані творчому духу, який присутній у самій людині, естетичному та творчому началу, прагненню до неперевершеності. Відповідно до неотомізму самоздійснення людського «Я» вважає своїм аналогом не лише божественне призначення, а й відчуття причетності до земного життя, хоч і з Божого волевиявлення. А прибічники «вічної філософії» вимушені не дотримуватися ортодоксального підходу, з акцентом на ситуації в соціумі щодо пошуку гармонії людини зі світом і навколишнім оточенням вони апелюють до традиційних термінів істини, добра, блага та усвідомлення й розуміння життя як Краси. З позиції неотомізму Красу та прекрасне пов'язують із повнотою її прояву й, відповідно, межею, де людське здатне збігтися з неперевершеним.

Крім того, серед представників неотомістської філософії варто виокремити Ж. Марітена, який сформував особливу програму вдосконалення буржуазної культури, повернення її до духовних цінностей, що мають базуватися на християнській моралі, високих взірцях творів мистецтва та місії художника з проявом високого рівня відповідальності.

У значній кількості своїх праць Ж. Марітен приділяв увагу відношенням художньої свідомості до навколишнього світу, прагнув уподібнювати особистість митця його творам. Як зазначає науковець, мистецтво є неповторним духовним досвідом творчої особистості. Крім того, дослідник пропонує низку трансценденталій, які здійснюють вплив на формування категоріального ряду (Бажаність, Діяння, Мистецтво, Мораль, Практичний і Спекулятивний інтелект, Розум, Розважливність) естетично усвідомленої логіки мистецтва [6].

Також вважаємо за доцільне звернути увагу на представника неотомізму французького вченого Е. Жильсона, який проявляв інтерес до проблем онтологічного трактування мистецтва та визначався з особливим «естетичним видом буття». Цей філософ вибудовував уявлення про естетичне буття за допомогою розмежування «природного» як божественного та «інтенціонального» як мистецького, духовного й волювого, що властиве особистості. У своїх наукових дослідженнях він здійснив аналіз філософських здатностей судження щодо мистецької сфери. З філософської позиції вчений має не лише копіювати певні форми речей, а й змінювати їх відповідно до своїх поглядів, інакше кажучи, по-новому створювати цей предмет. Стосовно глядачів висувається вимога здійснювати правильне оцінювання, критикувати відповідно до принципів справедливості щодо філософствування про джерела мистецтва. Крім того, Е. Жильсон зазначав, що основною причиною хаосу у філософії мистецтва є заміна поглядом реципієнта позиції художника [6, с. 131].

Визначено, що в неотомістській естетиці світ отримує цілісність в Абсолюті, звідки бере ціннісні орієнтації та забезпечує можливість захищати гармонію культури, різнобічно покращувати особистість, а також відповідно до цього проявляє причетність індивіда до навколишнього світу. У зв'язку із цим головною темою неотомістської філософії мистецтва є відповідальність власне митця, орієнтованість мистецтва на отримувача.

Неотомісти трактують мистецтво як спосіб повернення до духовних цінностей християнської моралі, модернізацію, покращення особистості та культури загалом. Перетворення форм та умов функціонування чуттєвості особистості в екзистенції ХХ ст. зумовлюється змінами в соціокультурних і науково-технічних сферах. Найбільш сприятливий до них був французький

персоналізм, представники якого вважали, що духовний світ індивіда трансцендентний, і характеризували діяльність людини як рух від внутрішнього змісту до зовнішнього прояву.

У процесі аналізу персоналізму необхідно зазначати, що в ньому простежується особистісний підхід, проте він би не сформувався, якби не бралися до уваги фізичний і біологічний складники особистості, яка протягом певного часу була закрита в собі. Саме моральні настанови персоналізму полягають у тому, що вони є розбіжними та характеризуються релігійністю [3, с. 47].

Одним із представників «філософії особистості» був Е. Муньє, який боровся за ідеали гармонії. У процесі розгляду естетичної природи вчений зазначав, що вона включена в усі сфери діяльності людини та виражається як із раціональної, так і з поетичної позиції [4, с. 142]. Крім того, вважаємо за доцільне зосередити увагу на католицькому священникові М. Недонсея, який розглядав мистецтво на основі властивостей штучної мови. Також він підкреслював існування у світі вічних цінностей. Займаючись вивченням естетичної категорії прекрасного, цей священник пов'язував її зі зв'язком, який виникає між мистецтвом та непервершеністю, і відповідно до цього відзначав досвід художника не як набуте, наповнене сенсом відчуття живої дійсності. На думку М. Недонсея, мистецтво – це бажання створити ознаки індивідуальності [4, с. 144, 147].

Висновки. На основі проведеного аналізу можемо зробити висновок, що у ХХ ст. взаємодія філософської і художньої думки стала більш вираженою, ніж в інші історичні періоди. Це пов'язано з тим, що після спрямування філософських досліджень на гносеологічну проблематику, яка була властива модерну, у межах якого й з'явилася естетика, зацікавленість науковців трансформувалася в бік онтологічної проблеми. Зазначений процес включав у себе художню творчість і насамперед сферу філософських досліджень. У зв'язку із цим виникла потреба в об'єктивізації та конституванні філософії мистецтва як самостійної сфери. Крім того, значна кількість зарубіжних учених вважали, що не досить естетичного вчення в підході до здійснення аналізу мистецтва в межах роз'яснення тенденцій художньої творчості в наш час.

Нині людство зіштовхується з проблемою пошуку істинної Краси в собі, у природі, соціумі, а з виникненням нових культурних форм найважливішою постає проблема визначення мистецтва. Наділення священними властивостями прекрасного в результаті неможливості знайти Красу в життєвій сфері особистості спрямовує вчених до християнського трактування мистецтва як «всеохопної інтелектуальної добродієвості», у якій поєднуються раціональне та емоційне, життєве й священне. Основні аспекти стосовно дже-

рел мистецької творчості, прогностичної функції мистецтва, відповідальності митця за власний предмет творіння розглядаються неотомізмом та персоналізмом, вони актуальні сьогодні у зв'язку з активним пошуком універсальних загальнолюдських цінностей.

Література

1. Дніпровська Є. Від аналітичної естетики до постмодернізму: аналіз американських теорій (США) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08 «Естетика». Київ, 2003. 19 с.
2. Иноземцева А. Ранняя институциональная теория искусства Д. Дики. Предпосылки и источники возникновения. *Научный электронный журнал «Артикульт»*. 2013. № 2(10). С. 140–144.
3. Кутіліна Х. Перспективізм у сучасній філософії мистецтва (теорія Джеймса О. Янга). *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Філософія та релігієзнавство. 2014. Т. 154. С. 30–34.
4. Никитич Л. Культурология. Теория, философия, история культуры : учебник для студентов вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 559 с.
5. Оленіна О. Мистецтво в контексті соціально-гуманітарного дискурсу. *Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство*. 2012. № 41. С. 3–11.
6. Скринник М., Фльорко Л., Фльорко М. Філософія : навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2015. 477 с.
7. Dziamski G. *Lata dziewięćdziesiąte*. Poznań : Galeria Miejska Arsenal, 2000. 200 s.

Анотація

Фуркало В. І., Фуркало В. С. Перспективи розвитку філософії мистецтва. – Стаття.

У статті проаналізовано перспективи розвитку філософії мистецтва. Визначено, що філософія мистецтва розглядається як складова частина сучасного філософського знання про естетичний вимір людського буття, що виражається в мистецтві та є специфічною навчальною дисципліною в системі наук про мистецтво. Проаналізовано історію та перспективи розвитку філософії мистецтва. Акцентовано на персоналістському та неотомістському орієнтуванні на індивіда. Визначено, що в неотомістській естетиці світ отримує цілісність в Абсолюті, звідки бере ціннісні орієнтації та забезпечує можливість захищати гармонію культури, різносторонньо покращувати особистість, а також відповідно до цього проявляє причетність індивіда до навколишнього світу. У зв'язку із цим головною темою неотомістської філософії мистецтва є відповідальність власне митця, орієнтованість мистецтва на отримувача. Неотомісти трактують мистецтво як спосіб повернення до духовних цінностей християнської моралі, покращення особистості та культури загалом. Перетворення форм та умов функціонування чуттєвості особистості в екзистенції ХХ ст. зумовлюється змінами в соціокультурних і науково-технічних сферах.

У персоналізмі простежується особистісний підхід. Саме моральні настанови персоналізму полягають у тому, що вони є розбіжними та характеризуються

релігійністю. Зроблено висновки, що основні аспекти стосовно джерел мистецької творчості, прогностичної функції мистецтва, відповідальності митця за власний предмет творіння, які розглядаються в межах неотомізму та персоналізму, є актуальними у зв'язку з активним пошуком універсальних загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: філософія мистецтва, особистість, розвиток, неотомізм, персоналізм.

Summary

Furkalo V. I., Furkalo V. S. Perspectives of the development of the philosophy of art. – Article.

The article analyzes the prospects for the development of the philosophy of art. It was determined that the philosophy of art is considered as a component of modern philosophical knowledge about the aesthetic dimension of human existence, which is expressed in art and is a specific educational discipline in the system of art sciences. The history and prospects of the development of the philosophy of art are analyzed. Emphasis is placed on the personalist and neo-Thomist orientation to the individual. It was determined that in neo-Thomist aesthetics, the world receives its integrity in

the Absolute, from where it takes its value orientations and provides an opportunity to protect the harmony of culture, to improve the personality in various ways, and accordingly manifests the involvement of the individual in the surrounding world. In this regard, the main theme of the neo-Thomist philosophy of art is the responsibility of the artist himself, the orientation of art to the receiver.

Neo-Thomists interpret art as a way of returning to the spiritual values of Christian morality, modernization, improvement of personality and culture in general. Transformation of the forms and conditions of the functioning of individual sensibility in the existence of the 20th century is determined by changes in the socio-cultural and scientific and technical spheres.

In personalism, a personal approach can be traced. The moral guidelines of personalism consist in the fact that they are divergent and characterized by religiosity. It was concluded that the main aspects regarding the sources of artistic creativity, the prognostic function of art, the responsibility of the artist for his own subject of creation, are considered in neo-Thomism and personalism and are relevant today, in connection with the active search for universal values.

Key words: philosophy of art, personality, development, neothomism, personalism.